

SULTAN BİRİNCİ MAHMUD DÖNEMİ OSMANLI-RUS SİYASİ İLİŞKİLERİ*

UĞUR KURTARAN**

GİRİŞ

Tarih sahnesine ilk çıkışında Anadolu Selçuklu Devleti'nin bir uç beyliği iken zamanla bağımsız bir devlet hâline gelen Osmanlı Devleti, çevresindeki irili ufaklı beylikleri hâkimiyet altına alırken, diğer yandan da batı istikametinde fetih politikası izlemeye başladı. Batı yönünde genişleyen devletin henüz büyüme aşamasında karşısına Altınordu Devleti'nin siyasî nüfuzu altında hayat süren küçük bir devletçik olan Moskova Knezliği rakip olarak ortaya çıktı¹. XV. yüzyılın ortalarına kadar dağınık bir şekilde yaşayan Ruslar, 1462'de Moskova Knezi (Prensi) olan III. İvan'ın etrafında toplanarak, devletleşmeye başladılar².

Bu tarihten sonra, Anadolu'nun jeopolitik durumu ve Rusya'nın özellikle Büyük Petro'dan itibaren izlediği genişleme ve fütûhat siyaseti tarih boyunca iki devlet arasında başta askerî olmak üzere, çok çeşitli karşılaşmalara neden oldu³. Tarih boyunca devam eden bu Türk-Rus münasebetlerinin temel sebebi Rusya'nın kuruluşundan beri izlediği güneye sarmak ve sıcak denizlere inmek istemesi sebebiyle Türklerle sürekli çatışmasıdır. Rusya'nın bu arzusu Doğu Anadolu, Balkanlar ve Boğazlar olmak üzere başlıca üç bölgede toplandı. Bunlardan her birine çeşitli yollardan ulaşmayı deneyen Rusların en ağır baskıları Boğazlar üzerinde oldu ve bir zamanlar Osmanlı padişahlarının "hareminden farksız" saydıkları Karadeniz'in kapısını Ruslar, daha Çar I. Petro zamanından beri zor-

* Bu makale Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı'na sunduğum "Sultan Birinci Mahmud ve Dönemi" adlı doktora tezinin bazı bölümlerinin genişletilmesinden oluşmuştur.

** Yrd. Doç. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Karaman/TÜRKİYE, ukrtrn@hotmail.com.

¹ Osman Köse, "XVIII. Yüzyıl Osmanlı-Rus Münasebetleri", *Osmanlı*, I, (Ed. Güler Eren), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 536.

² Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, TTK. Yayınları, Ankara 1948, s. 107-115.

³ Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1970, s. VII.

ladılar⁴. Bu çerçevede Türk tarihinin son üç yüz yıl içindeki devrinin siyasî, diplomatik ve askeri yönlerden en önemli kısmını Ruslar ile olan münasebetleri teşkil etmiştir⁵.

Belirtilen bu süre içerisinde iki devlet arasında pek çok savaş ve bunlara bağlı olarak çeşitli antlaşmalar imzalanmıştır. İlişkilerin başladığı ilk yıllarda Ruslara göre siyasî ve askeri açıdan üstün durumda olan Osmanlı Devleti bu üstünlüğünü yaptığı antlaşmalara da yansımış ve buna uygun bir diplomatik tavır içerisinde olmuştur. Ancak özellikle XVI-II. yüzyıla gelindiğinde 1699 tarihli Karlofça Antlaşması ile ilk toprak kayıplarını yaşayan Osmanlı Devleti, hemen arkasından Ruslar ile imzaladığı İstanbul Antlaşması (1700) ile Azak Kalesi'ni Ruslara bırakmak zorunda kalmıştır. Yine bu antlaşmayla tarihinde ilk kez Moskof prensi olarak geçen Rus Çarı'nın "Çarlık" unvanı kabul edilmiştir. Bu şekilde XVIII. yüzyılın başlarında askeri ve siyasî alanda yaşanan başarısızlık, diplomatik alana da kaymış ve Osmanlı-Rus ilişkilerinde Rusların üstün olmaya başladığı yeni bir döneme girilmiştir. Osmanlı Devleti, Prut Antlaşması'yla (1711) kayıplarını kısmen telafi edebilmişse de bu yüzyılda Ruslara karşı asıl önemli başarısını Sultan Birinci Mahmud'un 24 yıllık saltanatı (1730-1754) döneminde göstermiştir. 1736-1739 Osmanlı-Rus ve Avusturya savaşları olarak tarihe geçen savaşlar, taraflar arasındaki ilişkilerde önemli bir dönüm noktasıdır. Savaşlar sonrasında imzalanan Belgrad Antlaşması (1739) iki devlet arasında 1768 yılına kadar 29 yıl sürecek uzun bir barış dönemini başlatmıştır.

Osmanlı-Rus ilişkileri ile ilgili günümüze kadar pek çok yerli ve yabancı araştırmacı tarafından değişik çalışmalar kaleme alınmıştır. Bu konuda yapılan çalışmaların başında ana kaynak olarak nitelendirilebileceğimiz Akdes Nimet Kurat'ın eserleri gelmektedir. Yine Osmanlı-Rus ilişkilerinin genel seyri ile ilgili Adnan Baycar tarafından hazırlanan Ahmed Cavid Bey'in Müntetab'ı ile Haluk Gürsoy, Süleyman Kocabaş, Tahir Kumkale ve Ali Kemal Meram'ın çalışmaları bulunmaktadır. Cevat Erbakan, Dukakin-zâde Feridun ve Fevzi Kurtoglu ise eserlerinde Osmanlı-Rus ilişkilerini 1736-1739 savaşları çerçevesinde incelemişlerdir. Konuyla ilgili olarak Hayri Çapraz, İlhami Daniş ve Hakan Karagöz tarafından yapılmış yüksek lisans ve doktora çalışmalarının da daha ziyade 1736-1739 savaşları üzerinde durulmuştur. Dönemi inceleyen yabancı kaynakların başında ise Albert Vandal ve Robert L. Daubor'un çalışmaları sayılabilir. Bunların dışında genel ve özel mahiyette çeşitli çalışmalar da mevcuttur. Bunlardan en önemlileri; Halil İnalçık, Şapı Kazıyev, Osman Köse, Svetlana Oreshkova, İlber Ortaylı, Ali İbrahim Savaş ve Mustafa Güler'in konuyu ağırlıklı olarak XVIII. yüzyıl Osmanlı-Rus ilişkileri etrafında inceledikleri makaleleridir. Tüm bu yönleriyle Sultan Birinci Mahmud dönemi Osmanlı-Rus ilişkileri ve bu ilişkiler sırasında uygulanan diplomatik kurallar XVIII. yüzyıl Osmanlı tarihi araştırmalarında önemli bir yere sahiptir. Bu çalışma bu öneme binaen hazırlanmıştır.

⁴ Haluk F. Gürsel, *Tarih Boyunca Türk-Rus İlişkileri*, Ak Yayınları, İstanbul 1968, s. 21-22.

⁵ Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. VII; Tarihsel Osmanlı Rus ilişkileri ve temel sebepleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Oral Sander, *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü (Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme)*, İmge Kitabevi, Ankara 2008, s. 136-142.

Çalışmamızda “Sultan Birinci Mahmud Dönemi Osmanlı-Rus Siyasi İlişkileri” adı altında daraltmak suretiyle, Osmanlı-Rus ilişkilerini I. Mahmud’un saltanat yıllarını (1730-1754) kapsayacak şekilde incelemeye aldık. Bu açıdan incelediğimiz dönem Sultan I. Mahmud dönemi Osmanlı-Rus ilişkilerinin tamamını değil, sadece siyasi ilişkiler ve bunun sonucunda taraflar arasında yaşanan diplomatik gelişmeler ile antlaşma sonrası yaşanan barış sürecini içermektedir. Bu noktada araştırmamızın temel amacı; Sultan Birinci Mahmud ile Rus Çariçesi Anna ve Çariçe Elizaveta döneminde taraflar arasında yaşanan siyasi, askeri ve diplomatik ilişkilerin tespitini yapmaktır. Yine taraflar arasındaki bu ilişkilerin iki devletin siyasi ve diplomatik ilişkileri üzerindeki etkilerini ortaya çıkarmak ve yeni kaynakların ışığında konuya farklı bir bakış açısı kazandırmak amaçlanmaktadır. Bunun için döneme ait arşiv vesikalari, kronikler ve yazma eserler ile diğer araştırma eserlerinden faydalanılmıştır.

1. SULTAN BİRİNCİ MAHMUD DÖNEMİNE KADAR OSMANLI-RUS İLİŞKİLERİ

Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki ilk siyasi münasebetler XV. yüzyılın başlarında III. İvan zamanında ve Kırım Hanı Mengliçiray’ın tavassutu ile 1492 yılında ticarî nedenlerle başladı⁶. Bu tarihten sonra giderek güçlenmeye başlayan Rusya, Osmanlı Devleti ile münasebetlerini Kırım Hanlığı ve Kefe Beyliği aracılığıyla yürüttü. Ayrıca Rusya, ilişkilerini bozmamak için Osmanlı Devleti’ne mektup ve elçiler göndermeye başladı⁷.

XVI. yüzyıla gelindiğinde Moskova Büyük Knezi III. İvan’ın Bizans Prensesi Sofya Paleolog ile evlenmesi üzerine, Moskova Knezi çevrelerinde Moskova’nın Bizans’a “halef” olacağı görüşü ortaya çıktı. Ardından bu görüş “Moskova Üçüncü Roma” tarzında tamamen siyasi bir inanç haline geldi⁸. “Moskova Üçüncü Roma” görüşü dinî kaynaklıydı ve daha sonra Rusya’nın siyasi ve ekonomik hedefleriyle birleştirilerek Türk-Rus ilişkilerinin odak noktası haline geldi⁹.

⁶ Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 4; Abdurrahim Özer, “The Ottoman-Russian Relations Between The Years 1774-1787”, Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara 2008, s. 4; Ali Kemal Meram, *Türk-Rus İlişkileri Tarihi*, Kitap Yayınları, İstanbul 1969, s. 23; Halil İnalçık, “Osmanlı-Rus İlişkileri 1492-1700”, *Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl 1491-1992*, TTK. Yayınları, Ankara, 12-14 Aralık 1992, s. 25-26.

⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, TTK. Yayınları, Ankara 1983, s. 476-477; Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve İdil Boyu*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1970, s. 78.

⁸ Uğur Kurtaran, “Sultan Birinci Mahmud ve Dönemi (1730-1754)” Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Basılmamış Doktora Tezi*, Konya 2012, s. 215.

⁹ Tahir Tamer Kumkale, *Tarihten Günümüze Türk Rus İlişkileri*, İrfan Yayınları, İstanbul 1997, s. 23; Oktay Berber, *Rusya’nın Balkan Politikası*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009, s. 21.

Kuruluşundan beri Baltık ve Karadeniz'e çıkmak isteyen Ruslar, IV. İvan zamanında 1552'de Astrahan ve 1556'da Kazan hanlıklarını topraklarına kattı¹⁰. Yaşanan bu durum 1569'da Ejderhan Seferi adı verilen ilk Rus-Türk savaşına neden oldu¹¹. Ancak kötü organize edilen bu seferde Osmanlı orduları yenildi¹².

XVII. yüzyıla gelindiğindeyse Rusya'nın izlediği politikalar sonucunda Osmanlı kuvvetleri tarafından Çehrin'e iki sefer düzenlendi¹³. Osmanlı Devleti'nin üstünlüğü ile neticelenen bu seferlerin ardından 11 Şubat 1681 tarihinde ilk Türk-Rus barışı olan Bahçesaray / Edirne Antlaşması imzalandı¹⁴. Bu antlaşma ile ilk kez Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında ortak bir sınır oluşturuldu¹⁵. Ancak Viyana bozgunundan (1683) sonra Lehlerle 1687'de "ebedi barış" imzalayan Ruslar 26 Temmuz 1696'da Azak kalesini aldılar¹⁶. Fakat Venedik, Avusturya ve Lehistan'ın Osmanlı Devleti ile barış için müzakereye başlamaları Rusların plânlarını bozdu¹⁷.

Karlofça'da Osmanlı Devleti ile iki yıllık bir mütareke imzalayan, ancak daha sonra yalnız kalan Rusya 13 Haziran 1700 tarihinde 14 maddelik İstanbul Antlaşması'nı imzaladı¹⁸. Antlaşma ile Azak'ı Osmanlı'dan alan Ruslar Karadeniz'e açılma imkânı bula-

¹⁰ Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 78; Rusların Kazan ve Astrahan topraklarını işgali ile ilgili geniş bilgi için bk. Kadir Şihverdiyev, "II. Katherina (1729-1796) Döneminde Rusya Müslümanları", *Basılmamış Tüksek Lisans Tezi*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2006, s. 15-22.

¹¹ Kurtaran, *a.g.t.*, s. 216.

¹² Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 33-34; Gürsel, *a.g.e.*, s. 40-41; Kemal Çiçek, "II. Viyana Kuşatması ve Avrupa'dan Dönüş 1683-1703", *Türkler*, IX, (Ed. Güler Eren), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2001, s. 755; Ayrıntılı bilgi için bk. Aynı müellif, "Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei ve Don-Volga Kanalı Teşebbüsü (1569)", *Belleten*, XII, No. 46, Ankara 1948, s. 349-402.

¹³ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 429; Süleyman Kocabaş, *Küzyeden Gelen Tehdit Tarihte Türk-Rus Mücadelesi*, Bayrak Yayınevi, İstanbul 1989, s. 57-58.

¹⁴ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 433; Nicolai Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, IV, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2007, s. 162; Ahmed Cavid Bey, *Osmanlı-Rus İlişkileri Tarihi*, (Haz. Adnan Baycar), Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2004, s. 165.

¹⁵ Svetlana Oreshkova, "1683-1737 Yılları Arasında Rus-Türk İlişkileri", *Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl 1491-1992*, TTK. Yayınları, Ankara, 12-14 Aralık 1992, s. 556.

¹⁶ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 582-583; Jorga, *a.g.e.*, s. 229; B. H. Sumner, *Büyük Petro ve Osmanlı İmparatorluğu*, (Çev. E. Bengi Özbilen), Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay. İstanbul 1993, s. 14; Ahmed Cavid Bey, *a.g.e.*, s. 157.

¹⁷ Kurtaran, *a.g.t.*, s. 219.

¹⁸ BOA. A. DVNS. NMH. d. nr. 1, s. 6-9; nr. 5, s. 491-502; BOA. A. DVNS. DVE. d. *Rusya Ahidnâme Defterleri*, nr. 83-1, s. 1-4; *Muahedat Mecmuası*, III, İstanbul 1294, s. 209; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 593; Jorga, *a.g.e.*, s. 237-238; J. V. Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, II, *Üçüncü Neşriyat*, İstanbul 1991, s. 23; Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, I, TTK. Yayınları, Ankara 1953, s. 37-47; İlber Ortaylı, "XVIII. Yüzyıl Türk-Rus İlişkileri", *Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl 1491-1992*, TTK. Yayınları, Ankara, 12-14 Aralık 1992, s. 125.

mayınca Baltık Denizi için çalışmalara başladılar. Rus nüfuzunun Lehistan'a uzanmasını istemeyen İsveç Kralı XII. Karl (Demirbaş Şarl), Ruslarla giriştiği mücadele sonucunda (Paltova Meydan Muharebesi) yenilerek Osmanlı Devleti'ne sığındı¹⁹. Bu durum Osmanlı Devleti ile Rusya'nın arasının yeniden açılmasına neden oldu.

1710 yılında taraflar arasında yeni bir savaş başladı. Rus ordusu, Sadrazam Baltacı Mehmet Paşa komutasındaki Osmanlı orduları tarafından Prut boyundaki bataklıkta kuşatıldı²⁰. Ancak yapılan stratejik hatalar sebebiyle 21 Temmuz 1711 tarihinde Prut Antlaşması imzalandı²¹ ve Çar I. Petro ordusuyla birlikte serbest bırakıldı²². Rusya'nın antlaşma şartlarını yerine getirmemesi üzerine tekrar harp ilanına karar verildi ise de İngiliz ve Felemenk elçilerinin araya girmeleri sonucunda Ruslarla 1713 yılında 11 maddelik Edirne Antlaşması imzalandı²³. Ardından bu antlaşma 16 Aralık 1720 tarihinde tekrar yenilendi²⁴.

1720 tarihinde imzalanan bu antlaşmadan sonra Rusya Hazar boyunca güneye inerken, Osmanlı Devleti de Gürcistan'da başlattığı askerî hareketi genişletti. Osmanlı'nın ilerlemesi karşısında Avusturya'ya karşı Osmanlı-Rus-Fransız ittifakını hazırlamak için Fransa elçisinin tavassutu ile 1724 yılında altı maddelik İran Mukasnamesi imzalandı²⁵. 24 Haziran 1724 yılında yapılan Rusya ile İran topraklarının bölüşümü anlaşmasından sonra Osmanlı-İran savaşları aralıklarla devam etti²⁶. Dönemin sadrazamı Nevşehirli Da-

¹⁹ BOA, A. DVNS. NMH. d. nr. 6, s.183; Raşid Mehmed Efendi, *Tarih*, I, İstanbul 1282, 259; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 61-63; Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 256-258; Jorga, *a.g.e.*, s. 250-251; Norman Itzkowitz, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu", *Osmanlı*, I, (Ed. Güler Eren), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 19-24.

²⁰ Akdes Nimet Kurat, *Prut Savaşı ve Barışı*, II, TTK. Yayınları, Ankara 1953, s. 11-13; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 78-80; Jorga, *a.g.e.*, s. 260-261; Ayrıca Prut seferi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Hakan Yıldız, *Prut Seferi'nde Lojistik ve Organizasyon*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2006.

²¹ BOA. A. DVNS. NMH. d. nr. 9, s. 306-309; Erim, *a.g.e.*, s. 48-52; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 84-85; Kurat, *Türkiye ve Rusya*, 259; Hakan Karagöz, *1737-1739 Osmanlı-Rus-Avusturya Harbi ve Belgrad'ın Geri Alınması*, Basılmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2008, s. 10.

²² Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 20; Jorga, *a.g.e.*, s. 261; Aydın Mertayak, *Nişli Mehmed Ağa'nın Rusya Seferi ve Sefaretnamesi (1722-1723)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat 2005, s. 46.

²³ BOA. A. DVNS. DVE. d. nr. 83-1, s. 32-106; BOA. BOA. A. DVNS. NMH. d. nr. 6, s. 218-219; Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 56; Erim, *a.g.e.*, s. 53-59.

²⁴ Edirne Antlaşması'nın teccid edilmiş sureti (1 Zilhicce 1133), BOA. A. DVNS. DVE. *Rusya Ahidnâme Defteri*, nr. 83-1, s. 58-112.

²⁵ Antlaşma şartları için bk. BOA. A. DVNS. NMH. d. nr. 7, s. 78; Karagöz, *a.g.t.*, s. 12.

²⁶ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, IV, Türkiye Yayınları, İstanbul 1971, s. 20; Metin Kunt, "Siyasi Tarih (1600-1789)", *Çirveden Çöküşe Osmanlı Tarihi*, II, Milliyet Kitaplığı, İstanbul t.y. s. 60-61.

mat İbrahim Paşa'nın oluşturmaya çalıştığı sulh ve sükûn devri bu savaşlar nedeniyle halk arasında büyük hoşnutsuzluklara neden oldu. Osmanlı Devleti'nde "Lale Devri" olarak adlandırılan bu dönem 1730 tarihindeki Patrona Halil İsyanı ile neticelenirken dönemin padişahı III. Ahmed tahttan indirildi ve yerine I. Mahmud getirildi²⁷.

2. SULTAN BİRİNCİ MAHMUD DÖNEMİ OSMANLI-RUS İLİŞKİLERİ

1730 yılında Patrona Halil Ayaklanması ile amcası III. Ahmed'in yerine tahta geçen Sultan Birinci Mahmud tahta çıktıktan sonra ilk iş olarak tahta çıkmasına vesile olan Patrona Halil ve yandaşlarını ortadan kaldırarak, siyasi istikrarı yeniden sağladı. Ardından ıslahat hareketlerine yönelen padişah, bir yandan Batı tarzı ıslahatlar yapmak için Avrupa'dan teknik ve askerî uzmanlar getirirken, diğer yandan da cephelerde meydana gelen yeni gelişmeler ve savaşlarla ilgilenmeye başladı²⁸.

Osmanlı Devleti'nde I. Mahmud'un tahta çıktığı bu sıralarda Ruslarda 1730 yılında ölen II. Petro'nun kızı Çariçe Anna İvanovna (1730-1740) tahta geçti²⁹. Rusya Anna'nın saltanat yıllarında, dış politikada Büyük Petro'nun siyasetine devam etti. Bu çerçevede Lehistan'daki Rus nüfuzu güçlendirilirken, Karadeniz'e ulaşmak politikasını yeniden ele aldı³⁰. Rusya bu amaçla, 1724 antlaşması ile İran'dan aldığı yerleri geri vererek, İran ile dostluk kurdu³¹.

1731'de yeniden başlayan İran savaşlarına 1736 yılında yapılan antlaşmayla son veren ve doğudaki sorunları bertaraf eden Osmanlı Devleti, Birinci Mahmud döneminde Batı ile herhangi bir şekilde çatışmaya girmek istememesine rağmen, 1736 yılında İran savaşlarının durakladığı sırada Avusturya ve Rusya ile yeni bir savaşa girmek zorunda kaldı³².

a. 1736-1739 Osmanlı-Rus Savaşı

XVIII. yüzyıla ait bu ilk Osmanlı-Rusya harbinin temel sebebi Rusya'nın uyguladığı tarihsel politikalar³³. Rusya Osmanlı Devleti'nin İran seferleriyle meşgul olduğu

²⁷ Kurtaran, *a.g.t.*, s. 222.

²⁸ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 215.

²⁹ Özer, *a.g.t.*, s. 6.

³⁰ Şihverdiyev, *a.g.t.*, s. 33.

³¹ Kurtaran, *a.g.t.*, s. 232.

³² M. Alaadin Yalçınkaya, "XVIII. Yüzyıl: Islahat, Değişim ve Diplomasi Dönemi (1703-1789)", *Genel Türk Tarihi*, VII, (Ed. Güler Eren), Ankara 2002, s. 83.

³³ Avrupalı bir devlet olabilmek için çevresindeki açık denizlere inmek amacıyla XV. yüzyılın ikinci yarısından beri gayret eden Rusya, Ocak 1736 yılında Osmanlı Devleti'ne savaşa açtı. Savaşın temel sebebi,

dönemlerde mevcut politikalarının gerçekleştirmek amacıyla Avusturya İmparatoru VI. Şarl arasında gizli bir antlaşma imzaladı³⁴. Bu şekilde Avusturya ile birleşen Rusya, Prut ve Edirne muahedelerine uymayarak Lehistan Krallığı meselesine askerî müdahalede bulundu³⁵ ve Mareşal Münnich³⁶ komutasındaki ordularını Lehistan'a sokarak kendi adayı olan III. Oğüst (Augustos)'u kral olarak seçti³⁷. Ayrıca Rusların Azak kalesine taarruzları ve Don nehrinde asker bulundurmaları ve yine İran savaşları sırasında Osmanlı kuvvetlerinin Rusların protestosu üzerine geri dönmek zorunda kalması iki devlet arasındaki gerginliği daha da artırdı³⁸. Ruslar bir müddet sonra bu hedeflerini gerçekleştirmek için Or-kapu'yu teslim alarak, Kırım'a saldırdılar. Rusların Kırım ve Azak'a saldırılarının gerekçesi, Kırım kuvvetlerinin İran üzerine sefere çıkan Osmanlı ordusuna yardıma giderken Kuban ve Terek bölgelerini geçmelerini savaş sebebi saymalarıdır³⁹. Ardından Rusların Bahçesaray'ı yakmaları ve Azak'ı almaları üzerine durumdan istifade eden Fransa'nın İstanbul sefiri Marguis de Vilenuvve'nin teşvikleri sonucunda Osmanlı Devleti Rusya'ya savaş açtı (2 Mayıs 1736)⁴⁰. Bu arada İran ile halen devam eden savaşlarda barış yapılarak, doğu cephesindeki kuvvetler Kırım üzerine gönderildi⁴¹. Padişah I. Mahmud İstanbul'da ka-

---

1720 yılında Çerkez ve Nogayları kendine tabi kılması ve İsveç Devleti ile yaptığı savaşta galip çıkarak, 1721'de Nişat Barışı'yla Kuzey Avrupa'da hâkimiyet kurup, yönünü güneye çevirmesidir, Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 21-22; 1736-1739 Osmanlı-Avusturya ve Rusya savaşları ile ilgili bk. Robert L. Daubar, *Die Malteser Ordans-Marineim Türkankrieg 1736-1739 an der Donau*, Wien 2002; Albert Vandal, *Une Ambassade Française en Orient Sous Louis XV. La Mission du Marguise de Villeneuve 1728-1741*, Paris 1887.

³⁴ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 252; Şihverdiyev, *a.g.t.*, s. 33; Yapılan bu gizli antlaşmaya göre; Rusya savaş sebebi sayacağı bir bahane ile Kırım ve çevresindeki Osmanlı topraklarına saldırıcaktı. Bu sırada Avusturya arabulucu rolü üstlenerek, Osmanlı Devleti'ni oyalayacak ve her iki devlet hazırlıklarını tamamladıktan sonra harekete geçeceklerdi, Mustafa Güler, "1737 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Özi'nin Elden Çıkması", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. 1, XXIII, İzmir 2008, s. 141.

³⁵ Rus Çarı I. Petro "Lehistan'ın üzerine binip düşmanlarımıza yürüyecek bir sal olarak istiyorum" demiştir; Karagöz, *a.g.t.*, s. 16.

³⁶ Münnich (1683-1767) aslı Alman olan bir Rus mareşalidir. Oldenburg'da doğmuş ve Leningrat'ta ölmüştür. Önce Fransa ve Almanya ordularında çalışan Münnich, daha sonra Rusya hizmetine girmiş ve Anna İvanovna'nın gözdesi olarak mareşalliğe kadar yükselmiştir; Cevat Erbakan, *1736-1739 Osmanlı Rus ve Avusturya Savaşları*, Askeri Matbaa, İstanbul 1862, s. 4.

³⁷ Dukakin-zâde Feridun, *1736-1739 Türk-Avusturya Rus Seferi*, Askeri Matbaa, İstanbul 1278, s. 1; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 251; Karagöz, *a.g.t.*, s. 19.

³⁸ Şemdanizâde Fındıklı Süleyman Efendi, *Mür'it-Tevarih*, I, (Haz. M. Münir Aktepe), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1974, s. 40-41; Erbakan, *a.g.e.*, s. 5.

³⁹ Güler, *a.g.m.*, s. 141.

⁴⁰ Vakanüvis Mehmet Suphi Efendi, *Suphi Tarihi*, (Haz. Mesut Aydıner), Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007, s. 299-300; Danişmend, *a.g.e.*, s. 24; Güler, *a.g.m.*, s. 142; Bu harp Ruslarla yaptığımız dördüncü harb olup (1148 H.-1736 M.)'den (1152H. -1739 M.) senesine kadar üç sene sürmüştür, Fevzi Kurtoglu, *1736-1737 Seferine İştirak Eden Bir Türk Denizcisinin Hatıraları*, Deniz Matbaası, İstanbul 1935, s. 5.

⁴¹ Güler, *a.g.m.*, s. 142.

lip, Silahdar Mehmed Paşa'yı serdar-ı ekrem tayin ederek, cepheye gönderdi⁴². Ardından Rusların antlaşma şartlarını bozmalarından dolayı savaş düzeninin alınması ile ilgili fetva alındı⁴³. Yine Bâb-ı âli Rusların saldırıları karşısında (1736) yılında Karadeniz'e Canım Mehmed Paşa komutasında bir donanma gönderdi⁴⁴. 16 Haziran 1736 tarihinde Sadrazam Silahdar Mehmed Paşa maiyetindeki Osmanlı ordusu Davutpaşa'dan hareket ederek, 22 Haziran 1736'da Edirne'ye ulaştı⁴⁵. Bu arada Avusturya elçisi Ludving von Talman Bâb-ı âli'yi çeşitli bahanelerle oyalarken⁴⁶, yapılan plâna göre, Osmanlı ordusu karadan ve denizden Ruslar üzerine saldırıya geçtiği sırada daha önce anlaşılan iki devletten önce Rusya daha sonra da Avusturya savaşa girecekti⁴⁷. Aradan geçen bu süre içerisinde hazırlıklarını tamamlayan Avusturya ordusu üç koldan taarruza geçti⁴⁸. Buna göre Banyaluka, İzvornik ve Eflâk tarafları Avusturya kuvvetlerince zapt edilirken, Ruslar da Özi'ye saldırdı⁴⁹. Bu durum üzerine Nisan 1736'da Trabzon valisi olan Hatıpzâde Yahya Paşa Özi Muhafızlığı'na atandı⁵⁰. Osmanlı kuvvetleri 7 Temmuz 1737 tarihinde Özi kalesine ulaşan General Münnich kuvvetleri ile karşılaştılar. Yahya Paşa barış olacak diye Osmanlı hükümetinden gerekli desteği alamadı⁵¹. Yapılan savaş sonucunda Osmanlı kuvvetleri yenildi ve Özi kalesi düştü. Ardından Yahya Paşa başta olmak üzere ileri gelen kişiler esir edildi

⁴² İlhami Daniş, *1736-1739 Savaşlarında Karadeniz'de Osmanlı Donanması*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007, s. 20.

⁴³ BOA. C. AS. nr. 567/ 23834.

⁴⁴ Daniş, *a.g.t.*, s. 39-40; BOA. C. ML. nr. 441/ 17787.

⁴⁵ Kurtaran, *a.g.t.*, s. 235-236.

⁴⁶ BOA. AE. SMHD. I. nr. 52/ 3157; Vandal, *a.g.e.*, s. 264; Avusturya Rusya ile yaptığı antlaşma gereğince Osmanlı Devleti ile Rusların arasını bulmak üzere Talman'ı görevlendirdi. Osmanlı ordugahına gelen Avusturya elçisi imparatorunun ve Rusların isteklerini ilettiler. Ancak Osmanlı Devleti'nin Kırm ve Azak'taki istilalara son verme taleplerini imparatoruna danışma bahanesiyle Ruslara zaman kazandırdı. Taraflar arasındaki görüşmelerin uzaması üzerine Avusturya elçisi Osmanlı, Avusturya, Rusya, İngiltere ve Hollandalıların katılacağı bir barış toplantısı önerdi. Osmanlı Devleti'nin kabulü ile görüşmeler Lehistan'daki Niyemirov'da başladı. Ancak bu görüşmeler sürerken 9 Ocak 1737'de Rusya ve Avusturya taarruz antlaşması yaparak saldırıya geçtiler, Karagöz, *a.g.t.*, s. 29-30; Güler, *a.g.m.*, s. 144.

⁴⁷ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 259; Avusturya'nın XVIII. yüzyıl başlarından itibaren askeri ve siyasi politikalarına yön veren başlıca üç gelişme vardı. Birincisi, Osmanlıları Avrupa'dan uzaklaştırmak ve Balkan topraklarını paylaşmak için Rusya ile bir ittifak yapmak; ikincisi, Osmanlı'nın sahip olduğu Avrupa topraklarına hâkim olmak; Rusya'nın mevcut durumu kabul etmesiyle, Balkanlardan uzak durmasını sağlamaktır, Karagöz, *a.g.t.*, s. 21.

⁴⁸ Ömer Faruk Yılmaz, *Belgelerle Osmanlı Tarihi*, III, Osmanlı Yayınevi, İstanbul 1999, s. 109.

⁴⁹ Dukakin-zâde, *a.g.e.*, s. 8; Erbakan, *a.g.e.*, s. 27-28; Mithat Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, V, İstanbul 1962, s. 2494.

⁵⁰ BOA. A. DVNS. MHM. d. nr. 142, s. 81; Şemdanizâde, *a.g.e.*, s. 43.

⁵¹ Karagöz, *a.g.t.*, s. 32.

ve Osmanlı'nın bütün savunma mühimmatı, tamamen Rusların eline geçti⁵². Rusların bu taarruzları ve Özi kalesinin düşmesi Sultan Mahmud'u son derece üzdü ve hadiselerde ihmali görülen Sadrazam Silahdar Mehmed Paşa'yı azlederek, Bender muhafızı Abdullah Paşa'yı sadarete getirdi⁵³.

Avusturya kuvvetleri 12 Temmuz'da hududu geçerek, Niş kalesini muhasara ettiler ve kısa sürede teslim aldılar⁵⁴. Avusturya ve Rusya'nın bu saldırılarına karşı harekete geçen Osmanlı Devleti'nde Vezir Köprülü-zâde Ahmed Paşa komutasındaki ordular Niş'i geri alırken⁵⁵, İvaz Mehmed Paşa'da Vidin civarında başka bir Avusturya ordusunu⁵⁶ yenilgiye uğrattı⁵⁷. Ardından Bosna valisi Hekimoğlu Ali Paşa Avusturya kuvvetlerini Banyaluka Savaşı'nda ağır bir yenilgiye uğrattı⁵⁸. 1738'de Adakale ve Belgrad'ı zapt etmek için yola çıkan Sadrazam Yeğen Mehmed Paşa Avusturya kuvvetlerinin Temeşvar tarafına saldırıları üzerine istikametini değiştirerek, Sebeş ve Lugoş kalelerini zapt etti ve Belgrad'a akınlar yaptı⁵⁹. Daha sonra Toz Mehmed Paşa komutasındaki Osmanlı kuvvetleri Kornia muharebesinde Avusturya kuvvetlerini mağlup etti (4 Temmuz 1738)⁶⁰.

Bu şekilde özellikle Avusturya cephesindeki büyük başarılarından sonra Osmanlılar, 1738 ve 1739 yıllarında Tuna boyunca ilerleyerek, Belgrad, Semendire, Orsova ve diğer şehir, kasaba ve kaleleri aldılar⁶¹. Bu arada Avusturya cephesinde bu başarılar yaşanırken, Rusya cephesinde ise Bender seraskeri Numan Paşa, Kırım kuvvetleri ile birleşerek Aksu (Bug) ve Turla (Dinyester) boylarında çarpışıp Rusların ilerlemesini engelledi⁶². Karadaki bu başarının yanı sıra Rus donanmasının da Kaptan-ı derya Süleyman Paşa tarafından saf dışı bırakılması sonucunda, Özi ve Kılburun kaleleri istirdat edilerek, bazı yerlerde başarılar elde edildi⁶³.

⁵² Güler, a.g.m., s. 144.

⁵³ Kurtaran, *a.g.t.*, s. 235-236; Karagöz, *a.g.t.*, s. 32.

⁵⁴ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 270.

⁵⁵ Erbakan, *a.g.e.*, s. 1.

⁵⁶ Avusturya ordusunun genel durumu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Karagöz, *a.g.t.*, s. 32-34, 102-104.

⁵⁷ Sertoğlu, *a.g.e.*, s. 2499-2500.

⁵⁸ Vakaniüvis Mehmet Suphi Efendi, *a.g.e.*, s. 389-391; Şemdanizâde, *a.g.e.*, s. 72; Danişmend, *a.g.e.*, s. 25-26; Erbakan, *a.g.e.*, s. 34-35; Karagöz, *a.g.t.*, s. 45.

⁵⁹ Dukakin-zâde, *a.g.e.*, s. 18-21; Hammer, *a.g.e.*, s. 506-507; Yalçınkaya, a.g.m., s. 84.

⁶⁰ Kurtaran, *a.g.t.* s. 236.

⁶¹ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 256; Erbakan, *a.g.e.*, s. 42; M. Münir Aktepe" Mahmud I", *İA*, VII, İstanbul 1989, s. 162-163.

⁶² Şemdanizâde, *a.g.e.*, s. 84; Yaşar Yücel- Ali Sevim, *Türkiye Tarihi*, IV, TTK. Yayınları, Ankara 1989, s. 13; Erbakan, *a.g.e.*, s. 49-50.

⁶³ BOA. C. AS. nr. 115/ 49413; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 263; Ebu Sehl Numan Efendi, *Tedbirât-ı Pesendide*, (Haz. Ali İbrahim Savaş), TTK. Yayınları, Ankara 1999, s. 7.

Bu arada İvaz Mehmed Paşa komutasındaki Osmanlı kuvvetlerine Vali Hekimoğlu Ali Paşa komutasındaki Bosna kuvvetlerinin katılımıyla güçlenen Osmanlı ordusu Avusturya'ya doğru harekete geçti. Osmanlı ordularının Niş'e gelmesi ile müzakereler yapılarak, Belgrad üzerine gidilmesine karar verildi. Osmanlı ordusuna mukavemet için Hisarcık önlerine gelen Avusturya ordusu ile yapılan savaşta Avusturya orduları mağlup edilerek, Belgrad kuşatıldı ve uzun süren bir muhasaradan sonra Belgrad kale komutanı Vallis, İmparatora mukavemet edemeyeceğini bildirdi⁶⁴. Bu durum üzerine taraflar arasında barış müzakereleri yeniden başladı⁶⁵.

Barış görüşmeleri için İmparator General Kont Neipperg'i murahhas olarak gönderdi. İki taraf arasında arabuluculuk yapmakla görevlendirilen Fransız elçisi Marki dö Vilenuvve de orduya davet edildi. Ardından Fransız elçisi Avusturya delegesi Kont Neipperg ile Osmanlı Devleti temsilcileri Reisülküttap Mustafa Efendi, ordu kadısı Esat Efendi ve mektupçu Ragıp (Koca Ragıp Paşa) Efendi ile heyete sonradan katılan Bosna valisi Hekimoğlu Ali Paşa arasında görüşmeler başladı⁶⁶.

Görüşmelerde, Avusturya delegesi İmparator'dan aldığı talimatlar gereğince Küçük Eflak ve Sırbistan'ı terk edeceklerini, karşılığında ise Belgrad'ın kendilerinde kalmasını Sava ve Tuna nehirlerinin ise iki taraf arasında sınır olmasını teklif etti. Avusturya isteklerinin Osmanlılar tarafından kabul edilmemesine rağmen, Fransız elçisinin çabaları ile uzlaşma sağlandı⁶⁷.

b. Belgrad Antlaşması (1739)

Osmanlı orduları son iki yıl boyunca Avusturya cephesinde savaştığı için, Ruslara fazla önem verilmediğinden Kırım başta olmak üzere Eflâk ve Boğdan Ruslara karşı savunmasız bırakılmıştı. Ruslar 1738'de önce Balkan Ortodoksları yoluyla daha sonra da Lehistan'la yaptıkları bir antlaşmaya dayanarak, Polonya topraklarından geçip, Hotin, Bender ve arkasından da Boğdan'ın merkezi Yaş'ı işgal ettiler. Eflâk'a saldırmayı planladıkları sırada Avusturya ile yapılan Belgrad Antlaşması⁶⁸ Rusların bütün plânlarını bozdu⁶⁹.

⁶⁴ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 291; Karagöz, *a.g.t.*, s. 240.

⁶⁵ Şemdanizâde, *a.g.e.*, s. 90-91; R. Ekrem Koçu, *Osmanlı Muahedeleri ve Kapitülasyonlar 1300-1920 ve Lozan Muahedesi*, Muallim Ahmet Halit Kütüphanesi, İstanbul 1934, s. 51; Sertoğlu, *a.g.e.*, s. 2513; Ayrıntılı bilgi için bk. Ragıp Paşa, *Fethiye-i Belgrad*, Süleymaniye Ktph. Esad Efendi Ksm. nr. 365512, Var. 11a-25b.

⁶⁶ BOA. A. DVNS. MHM. d. nr. 147, S. 50-53; Şemdanizâde, *a.g.e.*, s. 93-94.

⁶⁷ Kurtaran, *a.g.t.*, s. 238.

⁶⁸ BOA. A. DVNS. *Nemçelî Ahidnamesi*, nr. 59/3, s. 185-191; Antlaşmanın tasdiki, mibadelesi ve tahlili hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Nurgül Bozkurt, "Osmanlı-Avusturya Münasebetleri (1740-1780), *Basılmamış Doktora Tezi*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2000, s. 26-31.

⁶⁹ Yalçınkaya, *a.g.m.*, s. 84.

Hedeflerinden vazgeçmeyen Ruslar Osmanlılarla yaptıkları Stavucan Meydan Muharebesi'nde Osmanlıları yenilgiye uğratmalarına rağmen 1 Eylül 1737'de Neipperg'in Vezir-i azam ile sulh antlaşması yapması sonucu, savaş alanında müttefiksiz kaldılar. Bu durum üzerine Ruslar, çaresiz kalarak Fransa'nın arabuluculuğu ve Avusturya'nın da telkinleri ile barışı kabul etti⁷⁰. Ardından Vilenuvve'ün yanında bulunan Rus murahhası Cagnoni (Kaynini) ile Vezir-i azam arasında on beş madde ve bir sonuçtan oluşan Osmanlı-Rus Antlaşması imzalandı (H. 1152/M. 1739)⁷¹.

Sultan I. Mahmud ile Rus İmparatoriçesi Anna arasında imzalanan bu ikinci Belgrad Antlaşması'nda Ruslar bütün isteklerinden vazgeçtiler. Antlaşmaya göre;⁷²

1. Azak kalesi yıkılacak ve o bölge iki devlet arasında boş bırakılacak (3. Madde)⁷³.
2. Ruslar, Don ırmağı üzerinde Çerkaski adası karşısında, Osmanlı İmparatorluğu da Kaban eyaletinin Azak semti hududunda yeni bir kale yapabilecek (3. Madde).
3. Rusya Azak denizinde ve Karadeniz'de ticaret ve harp gemisi bulundurmayacak (3. Madde).
4. Her iki devlet hudutların emniyet ve asayişine azami dikkat edecek (4. Madde)⁷⁴.

⁷⁰ Dukakinzâde, *a.ge.*, s. 41; Erbakan, *a.ge.*, s. 59-62.

⁷¹ Yalçınkaya, *a.g.m.*, s. 85.

⁷² BOA. A. DVNS. DVE. d. *Rusya Ahidnâme Defteri*, nr. 83/ 1, s. 82-118; BOA. HH. nr. 1428/ 58455; Uzunçarşılı, *a.ge.*, s. 293; Danişmend, *a.ge.*, s. 29; Harî Çapraz, "1740 -1792 Osmanlı-Rus Münasebetleri (Siyasî ve Ticarî), *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 1997, s. 22; Yine Osmanlı Devleti ile Rusya arasında 8 Eylül 1739 tarihinde Belgrad' ta akdedilen on beş maddelik musalahanın İmparatoriçe Anna tarafından gelen 16 Teşrin-i Evvel 1739 tarihli tasdiknamesinin Türkçe tercümesi için bk. BOA. HH. nr. 1428/ 58456; Antlaşmaya ait I. Mahmud tarafından Evasıt-ı Ramazan 1152 tarihli tasdikname-i hümayunu için bk. BOA. HH. nr. 1428/ 58456/ A.

⁷³ "Azak kal'ası bi'l-külliyeye hedm olunub tarafeynden murad olunan sulh müebbeden nizam ü takrir için bin yediyüz yağni on üç tarihinde olan hudud ile tarafeynin tasarrufundan ihrac ve haliyetü'l-haliya beyne'd-devleteyn fasıla kala ve bunun mukabili kadimden Moskov devleti'nin hududu olup Ton suyunda olan Çerkaski adası kurbundaki Azak semtinde olan mahallindir ve müceddeden bir kala binası caiz oldukları devlet-i aliyyem tarafından dahi Kuban hududunun Azak semtinde olan mahallinde müceddeden kala binası caiz ola ve işbu kal'aların bina olunacak münasip mahalleri ta'yini tarafeynden ta'yin olunan muhadditler adl ü insafına havale oluna ve mukaddema hedm olunan Taygan kalası dahi bina olunmaya ve Moskov Devleti tarafından Azak denizinde ve Karadeniz'de sefayin ve cenk gemileri ihdas ve icra olunmaya", bk. BOA. ADV. DVE. D. nr. 81/1, s. 84.

⁷⁴ "Karar-dade olunacak hududlardan tarafeyn reâyası gereği gibi habir-i agâh olmaları için işbu akd olunan mevaddın te'kidinden sonra iki devlet tarafından ruhsat-ı kâmile ve kifayet edecek siparişler ile bir dürlü su'ûbet hüddüs itmeksizin muhadditler ta'yin ve irsal ve mülâki olduklarında bu def'a akd olunan mevadd mucibince bu iki devlet beyninde olan hududları bilâ te'hir ta'yin ve bundan sonra ale'd-devam mu'ayyen olmak için münasib olan mahallere alaim vaz' olunub hududların tafsilince dair tasdiknâmelerinin mübadelesinden sonra altı ay müddete degin tekmil olunmak üzere mutad olduğu vechle hudud nizamını müşir temessükler tahrir oluna", bk. BOA. ADV. DVE. D. nr. 81/1, s. 84; 1739 tarihli Osmanlı-Rus Antlaşması'na göre Osmanlı-Rus sınır haritası için bk. BOA. HRT. H. nr. 190.

5. Küçük ve büyük Kabartaylar, ne Rusya'ya ve ne de Osmanlı İmparatorluğu'na tabi sayılacak ve iki devlet arasında serbest kalacaklar (6. Madde)⁷⁵.

6. Bundan böyle Bâb-ı âli, Rus hükümdarına “İmparator” veya “İmparatoriçe” diyecek (12. Madde)⁷⁶.

7. İki taraftan da askeri ve sivil esirler serbest bırakılacak (7. Madde)⁷⁷.

8. Kırım Tatarları ile Ruslara tabi Kazak ve Kalmukların mücadelelerine son verileceği gibi, Kırımlılar Rus topraklarına akın yapıp şehir ve kaleleri vurmayacaklar (5. Madde)⁷⁸.

⁷⁵ “Küçük ve büyük Kabarte ahali için tarafeynden münasib görülmüştür ki zikr olunan Kabarteler serbest kalalar yani gerek devlet-i aliyemin ve gerek Moskov devletinin zir-i hükümünde olmayub iki devlet beyninde fasıla olalar ve devlet-i aliyemin askeri ve Tatar taifesi zikr olunan Kabartlere hanel virmeyüb ve karışmayalar ve kezalik Moskov devleti tarafından dahi hanel virilmeyüb karışılmaya ve lakin mu'tâd-ı kadim üzere zikr olunan Kabartelerden rahat-ı tahsil için Moskov devleti tarafından rehiner alınmak ve bu husus için devlet-i aliye tarafından dahi rehiner alınması caiz ola ve zikr olunan Kabartelerden iki devletden birine şikâyete mebnî halet oldukda gerek devlet-i aliyem ve gerek Moskov devleti te'tüb ve haklarından gelinmesi caiz ola”, BOA. ADV. DVE. D. nr. 81/1, s. 84.

⁷⁶ “Haşmetlü Moskov Çariçesinden imparator elkabı için dostâne ve ale't-tevabi müzakere olunub çarışiçe-i mümâileyhanın şân ve miknetine müvafık ve münasib olduğu vechle tarafeynin tatyibikarar virile”, BOA. ADV. DVE. D. nr. 81/1, s. 84.

⁷⁷ “Gerek bu cenkte ve gerek bundan akdem tarafeynden ahz olunan esirleri bir takririyile alikonulan gerek askeri ve gerek sairlerden her kimler olurlar ise Moskov devletinde tanassur devlet-i aliyemde İslâma gelenlerden ma'ada işbu hayırlı olan sulh u salahın tasdiknâmesi ve reddinden sonra bi'l-cümle mevcut olan ve bundan sonra tahsil olunanlar bilâ-te'hir beha ve mübadele istisna ve azad olunub avdetleri hususunda murahhas ve me'zun olalar ve bu makule üseranın ıtlaklarını müş'ir müekked emr ü tenbihler iki tarafın memaliklerine ve şehirlerine şuyu' bulaki bilâ-te'hir ve su'ûbet emr ü tenbihleri icra oluna ve işbu mevadd akd olunduktan sonra sulh esasında Moskov devletinden istirkak olunmuş üsera-yı Kırım ve Bucak ve Kuban ve Osmanlı ve tatar ve devlet-i aliyemin sair re 'ayasında bulduklarından bilâ beha olunalar binaen alâ zalik bu makule üseranın ıtlakı için Moskov devleti tarafından yol kâğıtlarıyla kendü hallerinde mürûr ve ubûr iden adamlara bir dürlü teaddi olunmayub şer'-i şerife mugayir bu gune adamlara te 'addi ve ziyân idenler var ise haklarından geline”, BOA. ADV. DVE. D. nr. 81/1, s. 84.

⁷⁸ “Devlet-i aliyeme tabi Kırım Tatarları vesair tevaif-i Tatar ve cinslerine ve tabi'lerine Moskov devletine tabi' Kazak ve Kalmuk vesair ecnasdan bir dürlü te'addi ve husumet ve zarar olunmayub ve kendü hallerinde olub işbu müsâlaha-i mübarekenin bir dürlü hilafında olmayalar ve tarafeynden te'addiye cesaret idenlerin muhkem haklarından geline kezalik devlet-i aliye-i Osmaniyye'nin reayası ve Kırım Tatarları ve ale'l-ıtlak ve ana tabi' her kimler olurlar ise Moskov Çariçesinin zir-i hükümünde olan şehir ve kura ve mahallere büyük küçük Rusda vaki' olan re'ayasına kendüye tabi ' olan Kazak şehirlerine ve meskenlerine ve nehr-i Özi ve nehr-i Ten'de vaki' sevahilinin limanlarında ve küçük kal'a ve anlarda sakin olanlara ve ale'l-ıtlak Moskov devletinin ve kezalik devlet-i aliyemin müte'ayyin olacak hududlarına aşikâr ve gizlüce bir dürlü te'addi ve husumet olunmayacağından ma'ada esir itmek ve hayvanları gasb ve bir vechle re'ayalarına hanel virmeye cevaz virilmeye ve te'addi iden var ise bu makulelere sahib çıkılmayub şer'an ve kanunen töhmetlerine göre muhkem haklarından geline ve tarafeynden ahz u gasb olunan her ne ise teftiş ve tafahhus ile tahsil olunub ashabına red oluna”, BOA. ADV. DVE. D. nr. 81/1, s. 84.

9. Antlaşma imzalandıktan sonra en geç üç ay içerisinde taraflarca tasdik edilip Fransa elçisi aracılığıyla mübadele olunacak.

Ayrıca Ruslar, Asya ve Avrupa'daki sınırlarının bir komisyonla tayin edilmesini vaat etmiş ve yapılan antlaşmanın 1711 Prut Antlaşması'nda olduğu gibi süresi belirtilmemiştir⁷⁹. Bu durum Osmanlı diplomasisinin bir üstünlüğü olup, klâsik dönemde yapılan antlaşmalarda süre tespiti yapılmayarak, antlaşmanın süresini Osmanlı Devleti belirlemiştir. Belgrad Antlaşmaları'yla Osmanlılar 1699'daki Karlofça sonrası ilk defa iki güçlü devletle başa çıkabildi ve onları geri çekilmeye mecbur etti. Rusya ve Avusturya ile ayrı ayrı imzalanan Belgrad Antlaşması Osmanlı Devleti'nin Karlofça ve Pasarofça'da imzaladığı antlaşmalara nispeten en kârlı olanıdır⁸⁰. Osmanlı Devleti, bu antlaşma ile daha önce uğradığı zararlarının ve toprak kayıplarının bir kısmını telâfi ederken, uluslararası siyasi platformda dönemin önemli sayılan iki devletine karşı aynı anda karşı koyabileceğini de gösterdi.

Belgrad'tan sonra Avusturya ve Rusya muahedelerinin kesin bir şekilde sonuçlandırılması ve dostluk gösterisi için karşılıklı elçilerin gönderilmesi kararı alındı. Bu münasebetle yapılan antlaşmalar gereğince dostluk münasebetlerini pekiştirmek amacıyla 1740 yılında Cânibî Ali Efendi⁸¹ Viyana'ya ve Mehmed Emni Efendi de Petersburg'a gönderildi⁸². Mehmed Emni Efendi'nin Rusya'ya gönderilmesinin temel sebebi; Belgrad antlaşmasının imzalanmasından sonra iki devlet arasındaki münasebetlerin düzenlenmesi ve özellikle esirlerin geciktirilmeden mübadele edilmesidir. Yine antlaşmada belirtilen Rus çarlarına imparator unvanının verilmesi ve Azak kalesinin yıkılması gibi konuların görüşülerek, antlaşma metinlerinin değiştirilmesi de amaçlanmıştır⁸³. Anadolu payesi ve mir-i miran (beylerbeyi) rütbesiyle 11 Mayıs 1740 yılında Petersburg'a gönderilen Emni Efendi, Haziran 1741'de şehre ulaştı. Elçiye Rus Çariçesi Anna'nın vefatı ve yerine iki yaşındaki İvan'ın hükümdar tayin edildiğinin bildirilmesi üzerine Anna'ya hitaben gönderilen nâme-i hümayun değiştirilerek, İvan adına yeniden yollandı⁸⁴. Mehmed Emni Efendi, sefaretî sırasında iki ülke arasındaki meseleleri müzakereler yoluyla giderdi. Buna göre;

⁷⁹ Karagöz, *a.g.t.*, s. 288.

⁸⁰ Köse, *a.g.m.*, s. 542.

⁸¹ Cânibî Ali Efendi: Tersane'de yetişerek Cânib olmuştur. Ardından bu görevde senelerce kaldıktan sonra 1732'de Defterdâr-ı Şikk-ı Evvel ve Defter Emni ve sonra Rûznâme-i Evvel, 1740 yılında Rumeli payesiyle Viyana elçisi olup, döndükten sonra 1741'de Tersane Emni ve 1742'de ikinci kez Defterdâr-ı Şikk-ı Evvel olmuş, 1743 yılında vefat etmiştir, Şemdanizâde, *a.g.e.*, s. 95-96; M. Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, III, İstanbul 1996, s. 257.

⁸² M. M. Aktepe, *Mehmed Emni Beyefendi (Paşa)'nın Rusya Sefareti ve Sefaretnâmesi*, Ankara 1989, s. 10-12; Sefaretle Rusya'ya gidecek olan Ümmeti Mehmed Paşa'ya İstanbul'dan Bender'e kadar uğrayacağı kazalarda verilecek tayinat ve diğer ihtiyaçlarının tedariki ile ilgili hükümler gönderildi, BOA. C. HR. nr. 72/ 3593; nr. 59/ 2906.

⁸³ Çapraz, *a.g.t.*, s. 25.

⁸⁴ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 185.

Azak kalesi yıkılacak, esirler mübadele olunacaktı. Yine Osmanlı Devleti Rus Çarlarına İmparator unvanı ile hitap edecekti⁸⁵ Mehmed Emnî Efendi'ye karşılık Rusya tarafından Alexander Romonzoff isimli bir elçi İstanbul'a gönderildi⁸⁶.

Bu şekilde XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti, dış politikasında önemli bir başarı kazandı ve 1739 tarihli Belgrad Antlaşması ile 22 sene Avusturya'nın elinde kalan Belgrad Kalesi tekrar alındı. Böylece Osmanlı Devleti barışa sebep olan savaflara katılan Rusya'ya karşı askerî operasyonlarında başarılı olamamışsa da, Avusturya'yı barışa zorlayarak, müttefik Rusya'ya da aynı barışı imzalattı ve Rus cephesinde aleyhine olan durumu kendi lehine çevirdi⁸⁷. Bu şekilde Rusya ile 1711 Prut Antlaşması'ndan sonra onun temdidî niteliğindeki 1713 ve 1720 tarihli antlaşmalardan sonra XVIII. yüzyıla ait dördüncü antlaşma olan 1739 tarihli Belgrad Antlaşması ile taraflar arasında 1768 yılına kadar sürecek olan bir barış dönemi başladı.

Bu çerçevede I. Mahmud'un son yılları ile II. Mustafa'nın oğlu III. Osman (1754-1757) ve III. Ahmed'in oğlu III. Mustafa (1757-1774)'nin hükümdarlık dönemlerinde Osmanlı İmparatorluğu tarihinin en uzun kesintisiz barış dönemini yaşadı. Taraflar arasındaki bu barışın önemli bir sebebi de Avrupa'nın 1740-1748 yılları arasındaki Avusturya Veraset Savaşları ve yine 1756-1763 yılları arasındaki Yedi Yıl Savaşları ile meşgul olmasıdır. Yine dönemin padişah ve sadrazamlarının da barışçıl tutumu etkili olmuştur⁸⁸. Aynı zamanda bu tarihler iki ülke arasındaki XVIII. yüzyıla ait en uzun barış dönemini oluşturmuştur. Bu barış döneminin 1740-1754 yıllarını kapsayan I. Mahmud döneminde özellikle antlaşmanın esirler ile ilgili bölümleri ile diğer bazı problemleri konuları halledilerek yeni bir savaşın çıkması engellenmiştir. Yine aynı tarihlerde Fransa elçisinin girişimleri sonucunda İspanya ile de bir ticaret antlaşması imzalanmıştır. Böylece Osmanlı Devleti ile Avrupa devletleri arasında bir denge ortamı kurularak, 1182 (1768)'e kadar sürecek olan bir barış devri başlamıştır⁸⁹. Bu durum Osmanlı diplomasi anlayışında XVIII. yüzyılda yaşanan değişimlerin de önemli bir göstergesidir. Nitekim klâsik dönemde kendisini Batılı devletlerden üstün gören ve hiçbir Avrupalı devleti kendisiyle eşit şartlarda görmeyen Osmanlı Devleti, onlarla uzun süreli barış antlaşmaları yapmamıştır.

⁸⁵ Çapraz, *a.g.t.*, s. 26.

⁸⁶ Elçinin İstanbul'a gelmesi için arabalarına koşulmak üzere mekkârî beygirleri ve eşyalarının taşınması için öküz arabalarının tedârîki ve tayin edilen menzillerden yiyecekleri için tayinatlar verildi, BOA. C. HR. nr. 66/ 3765; nr. 167/ 8329; Yine Rus elçisine dört yüz kuruş yevmiye tahsis edilerek, teşrifat kuralları gereğince ziyafet verildi, BOA. C. HR. nr. 59 / 2910; nr. 174/ 8667.

⁸⁷ Ali İbrahim Savaş, "Tahrir-i Ahmed Merami Efendi (Azak Muhaddidi Ahmed Merami Efendi)'nin 1740-1741 Sınır Tespit Çalışmaları", *Belgelerle Türk Tarih Dergisi*, XVI, Sayı 20'den ayrı basım, Ankara 1996, s. 219-253.

⁸⁸ Stanford Shaw- J. Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye I*, (Çev. Mehmet Harmancı), E Yayınları, İstanbul 1962, s. 334.

⁸⁹ Abdülkadir Özcan, "Mahmud I", *DİA*, XXVII, İstanbul 2000, s. 351.

c. Belgrad Antlaşması'ndan Sonraki Gelişmeler

1739-1768 yıllarını kapsayan bu barış döneminin ilk yılları olan 1740-1754 arası Sultan I. Mahmud'un iktidar olup, döneme ait arşiv vesikalarından Başbakanlık Osmanlı Arşivi Düvel-i Ecnebiye Defterleri 83/ 1 Rusya Ahidnâme defterleri ile diğer arşiv vesikalarında önemli bilgiler yer almaktadır.

Belgelere belirtilen antlaşma maddeleri gereğince sınırlardaki asayiş ve güvenliğin sağlanması ve antlaşma sonucu oluşan aksaklıkların giderilmesi gibi konular yer almaktadır. Yine bu dönem içerisinde sınırların tespiti ile ilgili sınır tahdit raporları ve bu çerçevede yapılan barış antlaşmasının uzatılması ile taraflar arasındaki ticarî ilişkilere dair durumlar dikkat çekmektedir.

Sınırların Tespiti İle İlgili Çalışmalar

Osmanlı sadrazamı 18 Eylül 1739'da ordugâhını kaldırdıktan sonra Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki yeni sınırın tespiti ile ilgili antlaşmanın imzalanması için Niş'e hareket etti. Buna göre Ruslarla sınır tespiti için yapılan antlaşma 3 Ekim 1739'da imzalandı. Üç maddeden oluşan antlaşma 1705 tarihli antlaşmadaki sınırlar üzerine inşa edildi. Buna göre; Osmanlı-Rus sınırı olarak Dinyeper nehrinin batısındaki Berda ve Mius nehirleri arasındaki bölgeler tespit edildi⁹⁰.

Ancak birkaç sene sonra Osmanlı-Rus sınır görüşmelerini müzakere etmek için Mevkûfâtı Ahmed Merâmî Efendi⁹¹ birinci muhaddid ve Kethüda Bey Kâtib Hattı Mustafa Efendi⁹² de ikinci muhaddid olarak tayin olunmuşlar ve ikinci muhaddid Mustafa Hattı Efendi taraflar arasında yapılan sınır görüşmelerini rapor etmiştir⁹³. Buna göre 1740/1741

⁹⁰ Karagöz, *a.g.t.*, s. 288.

⁹¹ Ahmed Merâmî Efendi: Vüzera kethüdalarından Yakup Ağa'nın oğludur. Enderunda ve kiler-i hassada eğitim görerek, küçük evkâf muhasebeciliği ile çırak oldu. Daha sonra Revan ordusuna defterdar, ardından 1138 yılı Zi'l-kade ayında (Temmuz 1726) Mısır'a memur olarak tayin olundu. Bu görevden döndükten sonra 1145 (1732/33) yılında Cizye muhasebecisi; 1148 yılı şevvâl ayında (Şubat 1736) piyade mukabelecisi oldu. Uzun yıllar bu görevi yaptıktan sonra mevkûfatçı iken 1153 (1740) yılında birinci muhaddid olarak Taman'a (Rusya) gönderildi. 1155 (1742)'de Anadolu muhasebecisi 1156 (1743) yılında şikk-ı sâlis defterdarı olan Ahmed Efendi 1157 (1744) yılında vefat etti. Eğri Kapı'da defnedilen Ahmed Merâmî Efendi şair olup, Nakşibendi tarikatinde halifelik makamına sahiptir; Savaş, a.g.m., s. 154.

⁹² Mustafa Hattı Efendi (1680?-1760): Urfa'lıdır.1702 yılında Rakka valisi Çerkes Osman Paşa'ya divan kâtipliği yapmış ve daha sonra şair Nabi'nin kethüdası olmuştur. 1739 Belgrad barışından sonra mevkûfatı olmuş ve bir yıl sonra Rusya'ya ikinci muhaddid olarak vazifelendirilmiştir. 1742'de kalyonlar kâtibi ve 1748 yılında Avusturya'ya nişanlılık pâyesi ile orta elçi olarak gönderilmiştir. Bu sefaret görevini tamamladıktan sonra önce Muhasebe-i Evvel, daha sonra Şikk-ı Sâni olarak memuriyet hayatına devam etmiş ve ölünceye kadar bu görevde kalmıştır. 1757 yılında Sultan III. Mustafa'nın cülûsundan sonra vefât etmiştir; Mustafa Hattı Efendi, *Viyana Sefaretnâmesi*, (Haz. Ali İbrahim Savaş), Ankara 1999, s. 1-2.

⁹³ Kurtaran, *a.g.t.*, s. 243.

yılında sınır tespiti ile görevlendirilen Ahmed Meramî Efendi'nin tahririnde taraflar arasında yapılan uzun görüşmelerden sonra Timurlenk Deresi bir tarafa ve Kuban-Salğan tepesinin de diğer tarafta hudut olması kabul edilmiştir. Yine Kuban tarafından 1701 senesinde Azak mutasarrıfı olan Hasan Paşa'ya verilen Moskov'lu muhaddid Tolsim'in sınır olarak tespit ettikleri iki tepenin sınır olarak yenilenmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca işbu hudutların dahilinde olan bütün topraklar ile Don nehrinin Azak Denizi'ne döküldüğü yere kadar olan bölgenin tarafsız olması, her iki tarafça da taahhüt ve kabul olunmuştur 1154 (1741)⁹⁴.

Belgrad Antlaşması'nın Yenilenmesi

Döneme ait Başbakanlık Osmanlı Arşivi Düvel-i Ecnebiye Defterleri 83/1 numaralı Rusya Ahidnâme defterlerine göre, 1739 tarihli Belgrad Antlaşması'ndan sonra Rusya ile Osmanlı Devleti arasında sorun oluşturan konular üzerine görüşmeler yapıldı. Buna göre taraflar arasındaki savaş esirleri ile ilgili durumlar 6 Eylül 1741 tarihinde 3 madde üzerinde toplanarak karşılıklı temessükler halinde imzalandı⁹⁵. 1739 tarihli antlaşmanın 3, 7 ve 13. maddelerini içeren bu 3 yeni madde esirlerin serbest bırakılmaları ile ilgili olup, bunun için taraflar ülkelerinin her tarafına emirler ve münadiler gönderecekti⁹⁶. Ardından bu üç madde 1741 yılında tahta geçen Çariçe Elizaveta tarafından gönderilen elçiler aracılığıyla⁹⁷ 10 Nisan 1747 tarihinde hiçbir maddesi değiştirilmeden tekrar karşılıklı olarak onaylanarak yenilendi⁹⁸. Bu durum dönemin padişahı Sultan I. Mahmud'un barışçıl kişiliğini yansıtmaktadır. Nitekim Sultan Mahmud benzer bir davranışı İran'da Nadir Şah'ın ölümünden sonra da göstermiştir. Buna göre 1747 yılında Nadir'in ölümüyle başlayan karşılıklıklardan faydalanmayan Osmanlı padişahı, İran ile 1746'da yapılan antlaşmayı yenilemiştir. Sultan I. Mahmud benzer bir politikayı 1740 yılında Avusturya'da VI. Karl'ın ölümünden sonra başlayan Veraset Savaşları döneminde de uygulamıştır. Fransa'nın bütün kıskırtmalarına rağmen, Avusturya'ya savaş açmamış ve 1739 tarihli Belgrad Antlaşması yeni Avusturya

⁹⁴ Savaş, a.g.m., s. 166; Ahmed Merâmî Efendi'nin Osmanlı-Rus sınır görüşmelerinin seyri ve ortaya çıkan antlaşmazlıkları ve müzakerelerde iddia ve itiraza sebep olan noktaları ayrıntılı bir şekilde açıkladığı sınır tespit raporu ile ilgili bk. *Tahrir-i Merâmî Efendi Muhaddid-i be-Câmb-i Azak*, İstanbul Üniv. TY. nr. 270, Var. 244-275.

⁹⁵ Bununla ilgili olarak bk. "Belgrad Antlaşması'na ait maddelerle ilgili 6 Eylül 1741 tarihli temessük sureti", BOA. A. DVNS. DVE. d. *Rusya Ahidnâme Defteri*, nr. 83/1, s. 94-122

⁹⁶ Köse, a.g.m., s. 351.

⁹⁷ BOA. C. HR. nr. 157/ 7823; Elçinin masraflarının karşılanması için bölge kadılarına yazılan hükümler için bk. BOA. C. HR. nr. 6/ 291; nr. 44/ 2192; nr. 157/ 2825.

⁹⁸ "1741 tarihli üç maddenin 10 Nisan 1747 tarihinde teccid edilmiş temessük sureti", BOA. A. DVNS. DVE. d. *Rusya Ahidnâme Defteri*, nr. 83/1, s. 112-131; Bununla ilgili Rusya Devleti Başvekili Kont Akleksiyeve Litanef'in sadrazama gönderdiği 14 Rebiyülevvel 1160 tarihli mektupta Rusya ile Devlet-i Aliyye arasında mevalat ve dostluğun devamından ve Devlet-i Aliyye tebaasından memnun kaldığını bildirmiştir; BOA. HH. nr. 1428/ 58473; Yine Rusya İmparatoriçesi Birinci Elizabeth tarafından 14 Rebiyülevvel 1160 tarihli tasdikname tercümesi için bk. BOA. HH. nr. 1415/ 57843.

kraliçesi Maria Theresia ile yenilenmiştir. 1747 yılında yenilenen bu antlaşma taraflar arasında “müddet-i memdude ile ber-karar olunmuştur”, yani süresiz bir barış imzalanmıştır. Bu antlaşmadan sonra Osmanlı ile Avusturya arasında 1787 yılına kadar sürecek olan bir barışın temelleri atılmıştır. Bu arada 13 Aralık 1754 yılında Sultan I. Mahmud’un ölümünün ardından yerine geçen III. Osman’ın cülüsü Derviş Mehmed Efendi tarafından Rusya’ya bildirildi⁹⁹. Yeni dönemde de Rusya ile barış süreci devam ettirildi.

Böylece Ruslarla yapılan 1739 Belgrad Antlaşması’nın 1741 ve 1747 tarihlerinde tekrar yenilenmesi suretiyle I. Mahmud döneminde taraflar arasında yeni bir savaş yaşanmamış ve barış süreci 1768 yılına kadar devam etmiştir.

SONUÇ

Sonuç olarak Osmanlı Devleti’nin gelişip büyümesiyle birlikte karşısına çıkan en önemli rakiplerden birisi olan Rusya ile olan münasebetleri Osmanlı tarihinin uzun bir zaman dilimini kapsamaktadır. Rusların tarihi politikası olan güneye inerek sıcak denizlere hâkim olma iddiasıyla başlayan Osmanlı-Rus ilişkilerinin başlangıcı 1492 tarihidir. Ruslar ilk ilişkilerin başladığı bu yıllarda kendilerinden üstün durumda olduklarını bildiklerini Osmanlılara karşı iyi görünerek mektup ve elçiler gönderirler. Osmanlı Devleti ise bu dönemlerde Rusları pek ciddiye almamıştır. Osmanlılar ilk kez Rusların IV. İvan zamanında Kazan ve Astrahan hanlarının topraklarını ele geçirmelerinden rahatsız oldular ve onları durdurmaya yönelik faaliyetlere başladılar. Bu şekilde gerçekleşen 1569 tarihli ilk Osmanlı-Rus mücadelesinde Osmanlılar yenildi.

XVII. yüzyılda gelindiğinde Ruslar Lehistan’a karşı ittifak için Osmanlılara müracaat ettilerse de bu talepleri Osmanlılar tarafından kabul edilmedi. Bunun üzerine Rusların Lehlere karşı ayaklanan Ukraynalı Kazakları desteklemesi Osmanlı-Rus ilişkilerini tekrar bozdu ve yeni bir savaşa neden oldu. 1677-1678’de yaşanan bu yeni Osmanlı-Rus savaşında Çehrin’de Ruslar yenilerek, 1681’de ilk Osmanlı-Rus antlaşması olan Bahçesaray Antlaşması’nı imzaladılar. Antlaşmayla ilk kez Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında ortak bir sınır oluşturuldu. İlerleyen dönemlerde Osmanlıların 1683 yılında Viyana’da yenilmesinin ardından cesaret bulan Ruslar, Kutsal İttifak’a katılarak Azak Kalesi’ni aldılar. Ancak bununla yetinmeyen Ruslar Karadeniz’e açılmak istedilerse de diğer devletlerin antlaşma imzalamasıyla mecburen 1700 yılında İstanbul Antlaşması’nı imzaladılar. Bu antlaşmayla Çar Petro Osmanlı padişahıyla eşit bir hükümdar olduğunu kabul ettirdi. Yine antlaşma ile XV. yüzyıldan beri devam eden Osmanlı üstünlüğünün sona ermesine neden oldu.

⁹⁹ Çapraz, *a.g.t.*, s. 28.

XVIII. yüzyıla girilen bu yeni dönemde Ruslar İstanbul'da elçi bulundurma hakkı elde ederek, diplomatik ilişkilerin de temelini attular. Bu yüzyılda Rusya ile Osmanlı Devleti'nin arası İsveç kralı (Demirbaş Şarl) sebebiyle yeniden bozuldu ve bu durum Prut Savaşı'na neden oldu. Savaş sonunda yenilen Rusya ile 1711 yılında Prut Antlaşması imzalanarak, Azak Kalesi geri alındı ve Lehistan Rus baskısından kurtarıldı. Antlaşma 1713 ve 1720 yıllarında yenilendi.

1724 yılında Rusya ile Osmanlı Devleti arasında İran topraklarının paylaşılmasını içeren İran Mukasenamesi adlı yeni bir antlaşma imzalandı. Osmanlı Devleti'nde yaşanan Patrona Halil İsyanı ile III. Ahmed'in tahttan indirilerek, yerine I. Mahmud'un geçtiği yıllarda Rus tahtına Çariçe Anna geçti. İki hükümdar döneminde 1736-1739 yıllarını kapsayan yeni bir Osmanlı-Rus savaşı meydana geldi. Bu savaşta Avusturya ile birleşen Ruslar, savaş sırasında Osmanlı kuvvetlerini yenmelerine rağmen müttefikleri Avusturya'nın antlaşma imzalaması üzerine 1739'da Belgrad Antlaşması'nı imzaladılar. Antlaşmayla Ruslar Karadeniz sahillerinden olduğu gibi Kafkasya eteklerinden de geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Yine bu antlaşmayla Rusya ile Osmanlı Devleti arasında 1768 yılına kadar sürecek olan 30 yıllık bir barış dönemi başladı. Bu barış döneminde taraflar arasında sınırların tespiti yeniden yapılırken, antlaşma 1741 ve 1747 yıllarında yenilendi. Bu durumun yaşanmasında Sultan I. Mahmud'un barışçıl politikasının yanı sıra, Osmanlı Devleti'nin özellikle 1699 tarihli Karlofça Barış Antlaşması'ndan sonra uyguladığı dış politika ve diplomasi anlayışının da önemli bir etkisi vardır. Buna göre XVIII. yüzyılda Karlofça ile başlayan Osmanlı Devleti dış politikasında savaşın yerini diplomasi almıştır. Yine bu dönemden itibaren yapılan antlaşmalarda tavassut kullanılmaya başlanmış ve antlaşmalarda süre tespiti yapılmıştır. Sultan I. Mahmud döneminde Rusya ile yapılan Belgrad Antlaşması da bu anlayışa göre imzalanmış olup, arabuluculuk yapan Fransa'ya verilen kapitülasyonlar süresiz hale getirilmiştir. Bu durum da daha önceki dönemlerde yaşanmamış bir uygulama olup, önceki kapitülasyonlar belirli bir süreliğine verilmiştir. Yine antlaşmanın iki kez temdidini yapılmak suretiyle uzun bir barış döneminin yaşanması sağlanmıştır. Ayrıca Sultan Mahmud'un 1736-1739 savaşları ile Avusturya ve Rusya gibi iki önemli rakibi yenmesi, Osmanlı Devleti'nin halen devam eden askeri gücünü göstermesi açısından da önem arz etmektedir. Yine bu zaferlerin kazanılmasında Sultan I. Mahmud'un Lale Devri ile başlayan Batı tarzındaki ıslahatları devam ettirmesinin büyük rolü olmuştur. Buna göre göreve getirilen Kont De Bonneval (Humabaraç Ahmed Paşa) sayesinde Osmanlı askeriyesi ıslah edilmiş ve modern bir görünüm kazanmıştır. Bu durum bize Sultan Mahmud'un döneminin şartlarını iyi tetkik ettiğini ve başarılı bir yönetim anlayışı sergilediğini göstermektedir. Nitekim döneminde üç cephede (Rusya, Avusturya ve İran) birden yapılan savaşlarda başarılar kazanılmış ve devlet önemli bir toparlanma süreci geçirmiştir. Tüm bu yönleriyle Sultan I. Mahmud dönemi gerek Osmanlı-Rus siyasi ilişkileri gerek Osmanlı diplomasi anlayışının değişimi, gerekse taraflar arasında bundan sonra yaşanacak yeni durumların şekillenmesinde oldukça önemli bir rol oynamıştır.

KAYNAKLAR

A. ARŞİV KAYNAKLARI

1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

a. Name-i Hümayûn Defterleri (BOA. A. DVNS. NMH. d.)

nr. 1, 5, 6, 7, 9.

b. Ahidnâme-i Hümayûn Defterleri (BOA. A. DVNS. DVE. d.)

Rusya Ahidnâme Defteri, nr. 83/1.

Nemçelü Ahidnâme Defteri, nr. 59/ 3.

c. Mühimme Defterleri (BOA. MHM. d.)

nr. 142, 147.

d. Hatt-ı Hümayûn Tasnifi (HH).

nr. 1428 /58456; 1428/ 58456-A; 1428/ 58473; 1415/ 57843; 1428/58455.

e. Cevdet Tasnifi (C)

e. 1. Askeriye (C. AS)

nr. 115/49413.

e. 2. Hariciye (C. HR.)

nr. 72/ 3593; 59/ 2906; 66/ 3775; 167/ 8329; 59/ 2910; 174/ 8667; 157/ 7823; 44/ 2192; 157/ 2825.

e. 3. Maliye (C. ML.)

nr. 441/ 17787.

f. Ali Emiri Tasnifi (BOA. AE. SMHD. I), nr. 52/3157.

B. KİTAPLAR

Ahmed Cavid Bey, *Osmanlı-Rus İlişkileri Tarihi*, (Haz. Adnan Baycar), Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2004.

Aktepe, M. Münir, *Mehmed Emni Beyefendi (Paşa)'nin Rusya Seferati ve Sefaretnâmesi*, TTK. Yayınları, Ankara 1989.

Berber, Oktay, *Rusya'nın Balkan Politikası*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2009.

Çapraz, Hayri, *1740-1792 Osmanlı-Rus Münasebeleri (Siyasî ve Ticarî)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 1997.

- Daniş, İhlami, *1736-1739 Savaşlarında Karadeniz’de Osmanlı Donanması*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007.
- Danişmend, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, II-IV, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1971.
- Dukakin-Zâde Feridun, *1736-1739 Türk-Avusturya Rus Seferi*, Askeri Matbaa, İstanbul 1278.
- Ebu Sehl Numan Efendi, *Tedbirât-ı Pesendide*, (Haz. Ali İbrahim Savaş), TTK. Yayınları, Ankara 1999.
- Erbakan, Cevat, *1736-1739 Osmanlı Rus ve Avusturya Savaşları*, Askeri Matbaa, İstanbul 1862.
- Erim, Nihat, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, I, TTK. Yayınları, Ankara 1953.
- Gürsel, Halûk F., *Tarih Boyunca Türk-Rus İlişkileri*, Ak Yayınları, İstanbul 1968.
- Hammer, J. V., *Büyük Osmanlı Tarihi*, II, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1991.
- Jorga, Nicolai, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, IV, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2007.
- Karagöz, Hakan, “1737-1739 Osmanlı-Rus-Avusturya Harbi ve Belgrad’ın Geri Alınması”, *Basılmamış Doktora Tezi*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2008.
- Kocabaş, Süleyman, *Kuzeyden Gelen Tehdit Tarihte Türk-Rus Mücadelesi*, Bayrak Yayınevi, İstanbul 1989.
- Koçu, Reşat Ekrem, *Osmanlı Muahedeleri ve Kapütülasyonlar 1300-1920 ve Lozan Muahedesi*, Muallim Ahmet Halit Kütüphanesi, İstanbul 1934.
- Kumkale, Tahir Tamer, *Tarihten Günümüze Türk Rus İlişkileri*, İrfan Yayınları, İstanbul 1997.
- Kurat, Akdes Nimet, *Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917’ye Kadar*, TTK. Yayınları, Ankara 1948.
- _____, *Prut Savaşı ve Barışı*, II, TTK. Yayınları, Ankara 1953.
- _____, *Türkiye ve İdil Boyu*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1970.
- _____, *Türkiye ve Rusya*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1970.
- Kurtaran, Uğur, “Sultan Birinci Mahmud ve Dönemi (1730-1754)”, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2012.
- Kurtoğlu, Fevzi, *1736-1737 Seferine İştirak Eden Bir Türk Denizcisinin Hatıraları*, Deniz Matbaası, İstanbul 1935.
- Meram, Ali Kemal, *Türk-Rus İlişkileri Tarihi*, Kitay Yayınları, İstanbul 1969.
- Mertayak, Aydın, “Nişli Mehmed Ağa’nın Rusya Sefareti ve Sefaretnâmesi (1722-1723)”, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat 2005.
- Muahadat Mecmuası*, III, İstanbul 1297.
- Mustafa Hattı Efendi, *Viyana Sefaretnâmesi*, (Haz. Ali İbrahim Savaş), TTK. Yayınları, Ankara 1999.

Özer, Abdurrahim, “The Ottoman-Russian Relations Between The Years 1774-1787”, Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara 2008.

Raşid Mehmed Efendi, *Tarih*, I, İstanbul 1282.

Sertoğlu, Mithat, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, V, Güven Yayınevi, İstanbul 1962.

Stanford Show-J. Ezel Kural Show, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye I*, (Çev. Mehmet Harman-çı), TTK. Yayınları, İstanbul 1962.

Summer, B. H., *Büyük Petro ve Osmanlı İmparatorluğu*, (Çev. E. Bengi Özbilen), Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yay, İstanbul 1993.

Süreyya, Mehmet, *Sicill-i Osmanî*, III, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.

Şemdanizâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *Miir'it-Tevarih*, I, (Haz. M. Münir Aktepe), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1974.

Şihverdiyev, Kadir, *II. Katerina (1729-1796) Döneminde Rusya Müslümanları*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2006.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, II-V, TTK. Yayınları, Ankara 1983.

Vakanüvis Mehmet Suphi Efendi, *Suphi Tarihi*, (Haz. Mesut Aydınır), Kitabevi Yayınları, İstanbul 2007.

Vandal, Albert, *Une Ambassade Française en Orient Sous Louis XV La Mission du Marguise de Villeneuve 1728-1741*, Paris 1887.

Yücel, Yaşar - Sevim, Ali, *Türkiye Tarihi*, IV, TTK. Yayınları, Ankara 1989.

Yılmaz, Ömer Faruk, *Belgelerle Osmanlı Tarihi*, Osmanlı Yayınevi, III, İstanbul 1999.

C. Makaleler

Aktepe, M. Münir, “Mahmud I”, *İA*, VII, İstanbul 1989, s. 162-163.

Çiçek, Kemal, “II. Viyana Kuşatması ve Avrupa’dan Dönüş 1683-1703”, *Türkler*, IX, (Ed. Güler Eren), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2001, s. 746-764.

Güler, Mustafa, “1737 Osmanlı-Rus Savaşı’nda Özi’nin Elden Çıkması”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. 1, XXIII, İzmir 2008, s. 137-156.

Iitzkowitz, Norman, “XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu”, *Osmanlı*, I, (Ed. Güler Eren), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 519-527.

İnalçık, Halil, “Osmanlı-Rus İlişkileri 1492-1700”, *Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl 1491-1992*, TTK. Yayınları, Ankara, 12-14 Aralık 1992, s. 25-39.

Kazıyev, Şapı, “Ekonomik Çekişmenin Neticesi Olarak Türk-Rus Savaşları”, *Osmanlı*, I, (Ed. Güler Eren), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 77-98.

- Köse, Osman, “XVIII. Yüzyıl Osmanlı-Rus Münasebetleri”, *Osmanlı*, I, (Ed. Güler Eren), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s.256-265.
- , “XVIII. Yüzyılda Osmanlı-Rus Esir Mübadelesi”, *XII. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler*, TTK. Yayınları, Ankara 2002, s. 536-549.
- Kunt, Metin, “Siyasi Tarih (1600-1789)”, *Şirveden Çöküşe Osmanlı Tarihi*, II, Milliyet Kitaplığı, İstanbul t.y., s. 101-156.
- Ortaylı, İlber, “XVIII. Yüzyıl Türk-Rus İlişkileri”, *Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl 1491-1992*, TTK. Yayınları, Ankara, 12-14 Aralık 1992, s. 25-39.
- Özcan, Abdülkadir, “Mahmud I”, *DİA*, XXVII, İstanbul 2000, s. 348-352.
- Savaş, Ali İbrahim, “Tahrir-i Ahmed Merami Efendi (Azak Muhaddidi Ahmed Merami Efendi’nin 1740-1741 Sınır Tespit Çalışmaları)”, *Belgelerle Türk Tarih Dergisi*, XVI, Sayı 20’den ayrı basım, Ankara 1996, s. 219-253.
- Yalçınkaya, Alaaddin, “XVIII. Yüzyıl: Islahat, Değişim ve Diplomasi Dönemi (1703-1789)”, *Genel Türk Tarihi*, VII, (Ed. Güler Eren), Ankara 2002, s. 479-511.

EK 1: 1739 Tarihli Belgrad Barış Antlaşması, Rusya Ahidnâme Defteri (BOA. A. DVN. DVE), Defter nr. 83/1, s. 83-87.

BAŞKARLIK İSHANLI ARŞIVİ DAVRE BAŞKANLIĞI (BOA)

